

VIZUALNA PISMENOST STANJE, REALIZACIJA, PERSPEKTIVE

Lili Šturm

Mednarodni grafični likovni center, Grad Tivoli, Pod turnom 3, 1000 Ljubljana
lili.sturm@mglc-lj.si

Nina Ostan

Gimnazija Poljane Ljubljana in Zavod RS za šolstvo, Strossmayerjeva ulica 1, 1000 Ljubljana
nina.ostan@gimnazija-poljane.si

Vizualno pismenost definiramo kot področje sposobnosti branja in interpretiranja vizualnih podob ter posredovanja informacij s pomočjo vizualnih podob. Gre za eno od primarnih pismenosti in osnovnih kompetenc 21. stoletja. Dnevno nas obkrožajo in se nam vsiljujejo informacije, ki so v veliki meri ustvarjene z vizualnimi sredstvi, temeljijo v vizualnem jeziku, vključujejo vizualno simboliko in uporabljajo komunikacijske načine, ki zahtevajo specifično razbiranje vsebin – vizualno mišljenje. A to kompleksno, široko in izrazito interdisciplinarno področje se vse preveč jemlje kot samoumevno ter se utaplja v kaotičnosti in neprijemljivosti kriterijev, zato je potrebno vse naše kritične pozornosti in razmisleka o dolgoročni strategiji ravnanja na tem področju.

Verjetno ni naključje, da je pobuda o premikih prišla iz izobraževalnega polja; predvsem iz želje osvetliti stanje vizualne pismenosti na pedagoškem področju, oceniti kakovost vizualnih podob izobraževalnih gradiv, določiti kriterije kvalitetnega oblikovanja ter ovrednotiti nujnost povezovanja in sodelovanja ustanov, ki delujejo na tem področju.

Kot enega od mejnikov javne razprave lahko označimo PRVI NACIONALNI CELODNEVNI STROKOVNI POSVET, ki je potekal 30. novembra 2021 v Cankarjevem domu v Ljubljani z uvodno pobudo *Kulturnega bazarja*. Organizirali so ga Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Ministrstvo za kulturo ter Cankarjev dom v Ljubljani. Programsko organizacijska izhodišča in strukturo so pripravile dr. Janja Batič (Pedagoška fakulteta

Univerze v Mariboru), dr. Bea Tomšič Amon (Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani), Nina Ostan (Zavod RS za šolstvo), mag. Marija Nabernik, dr. Petra Černe Oven (ALUO – Akademija za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani), Petra Potočnik (Društvo Bralna značka Slovenije) in Lili Šturm (Mednarodni grafični likovni center, Skupnost muzejev Slovenije). Poleg navedenih so svoje poglede na posvetu soočili še številni drugi predavatelji: Judita Krivec Dragan, dr. Dragica Haramija, dr. Gregor Torkar, Tanja Komadina, Suzi Bricelj, Maša Žmitek, Brigita Strnad, Anja Guid in Tilka Jamnik.

Posvet je pritegnil veliko število udeležencev s področja šolstva, muzejev in drugih kulturnih organizacij ter akademij in oblikovalce, ilustratorje itd.; obširno napoved je pripravil časopis *Delo*, komunikacija z javnostjo je potekala preko posebej vzpostavljene Facebook strani; oblikovala se je tudi posebna celostna podoba, ki jo je pripravil Strahinja Jovanović z ALUO Ljubljana. A že skozi priprave na izvedbo in evalvacije posveta je postalo jasno, da bo treba nadaljevati aktivnosti.

V nadaljevanju je izšla posebna tematska številka revije *VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE* (izdajatelj Zavod RS za šolstvo, urednica Nina Ostan), ki tematiko vizualne pismenosti širi in nadgrajuje v publicistično diskurzivno polje. Svoje prispevke so pripravili: dr. Nadja Gnamuš, dr. Petra Černe Oven, mag. Marija Nabernik, Suzi Bricelj, dr. Tomaž Zupančič, Tjaša Plut, dr. Bea Tomšič Amon, dr. Gregor Torkar, Lili Šturm, Brigita Strnad, Anja Guid in dr. Marjana Dolšina Delač.

V okviru projekta EU *KaUč* (<https://kauc.splet.arnes.si/>) na temo prepoznavanja in uporabe kakovostnih učbenikov v osnovni in srednji šoli, ki ga je vodil dr. Gregor Torkar s Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani, je izšla znanstvena monografija *Kakovost učbenikov v Sloveniji: izzivi in priložnosti* (Založba UL Pedagoške fakultete v Ljubljani).

ALUO Ljubljana je pod vodstvom dr. Petre Černe Oven organizirala znanstveno konferenco z naslovom *Vizualna pismenost kot predmet teoretskih raziskovanj*.

V začetku septembra 2022 je bil na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani izveden posvet *Vizualno pripovedovanje. Od slikanice do stripa*; organiziralo ga je Bralno društvo Slovenije v sodelovanju z Zavodom RS za šolstvo, Ministrstvom za izobraževanje, znanost in šport, Ministrstvom za kulturo in s podporo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ter finančno podporo Javne agencije za knjigo. Predavali so dr. Jurij Selan, Damijan Stepančič, Deborah Soria (Silent Books), Pavle Učakar, Ciril Horjak, Zoran Smiljanič, mag. Katja Lah Majkič, Pia Prezelj, Nada Jurjevič, Katarina Mirovič, Tanja Skale, Matej Kocjan - Koco. S posvetom se je uradno začel Nacionalni mesec skupnega branja 2022. Na tem področju sta se Bralno društvo in Bralna značka Slovenije povezala z ALUO Ljubljana in skupaj pripravila vizualno podobo meseca.

Ob tem je o stanju vizualne (likovne) pismenosti Radio Slovenija pripravil posebno polurno epizodo radijske oddaje *Intelekt*, v kateri je s povabljenimi gosti s področja psihologije, likovne pedagogike in umetnosti (dr. Ljubica Marjanovič, dr. Bea Tomšič Amon, dr. Polona Tratnik, Ciril Horjak) obravnaval vprašanja, kot so težave z razumevanjem sodobne umetnosti, zakaj ne ločimo kiča od kakovostnega oblikovanja in kot potrošniki pristajamo na vizualno poneumljanje; kakšna je pri tem vloga šole, kakšna likovna podoba učbenikov in delovnih zvezkov, ki so osnovno učno gradivo v slovenskih šolah in ali so dovolj kakovostno oblikovani. Ter tudi to, kako otrokom približati odnos do kakovostnih vizualnih vsebin in kako jih usposobiti za prepoznavanje kakovostnega oblikovanja, ilustracije, umetnosti.

Ves ta čas se skozi aktivnosti neformalno vzpostavlja nekakšna mreža strokovnjakov za vizualno pismenost. Mobilizira kolegice in kolege iz šol in vzgojno-izobraževalnih organizacij, muzejev in galerij, umetniških akademij, pedagoških fakultet, Fakultete za arhitekturo, Filozofske fakultete itd. Mreža je seveda popolnoma odprta za širjenje, saj je bila doslej zastavljena in obravnavana le fragmentarna problematika vizualne pismenosti in ostaja še veliko neizrečenega.

Vsekakor pa postaja jasno naslednje:

- ◊ **Vizualna pismenost zadeva družbo kot celoto in odnos do vizualnosti v družbi širše.** Dosedanje aktivnosti so začrtale sinergijsko, povezovalno vlogo deležnikov s polja vizualnega in odprle prepotrebno javno razpravo na tem področju. Pojem vizualne pismenosti se namreč ne dotika le šol/izobraževanja in izobraževalnih ter muzejskih institucij. Ne osredotoča se zgolj na razumevanje likovnega (umetnostnega), temveč tudi na humanistično in naravoslovje širše. Zato so nujni razširitev polja delovanja in kroga sodelujočih strokovnjakov ter širši

interdisciplinarni pristop. Treba jo je misliti širše in ambiciozno ter predvideti ukrepe in sredstva, ki so za uresničevanje strategije potrebni. Nujna je/bo večja vključenost Ministrstva za vzgojo in izobraževanje (MVI) in Ministrstva za kulturo (MK) ter razširitev polja delovanja na druge službe in podporne mreže.

- ◊ **Nujno bi bilo oblikovanje priporočil za kvalitetno podobo gradiv**, ki so del javnih naročil in naj bodo oblikovana tako, da vključujejo elemente kvalitetne vizualne podobe. Priporočila bi lahko bila vključena v postopke potrjevanja teh učnih gradiv in bi jih lahko formalizirali znotraj obrazca za potrjevanje učbenikov na Zavodu RS za šolstvo.
- ◊ **Zaželeno bi bilo pripraviti izobraževalne module** o vizualni kulturi za zaposlene strokovnjake in resorje v javnih službah. Posebna pozornost bi morala biti namenjena akademskemu pedagoško-andragoškem izobraževanju bodočih učiteljic in učiteljev ter uveden program ozaveščanja o vizualni pismenosti pri izobraževanju likovnih pedagogov.
- ◊ **Obiske kulturnih ustanov** (muzejev, galerij idr.) bi bilo treba ustrezno sistemizirati v učnih načrtih in kurikulumih ter na nacionalni in občinski ravni temeljiteje opredeliti in ovrednotiti v priporočilih za programske prijave ustanov, zavodov in organizacij. Na nacionalni ravni bi bilo treba tudi sprejeti seznam priporočil, ki bi bila zavezujoča in normativna tako za šolske institucije, ustanove, avtorje, oblikovalce itd., ki delujejo na vizualnem polju s poudarkom na vzgoji in izobraževanju.
- ◊ **Zaželeno bi bilo tudi vzpostaviti sistem razpisa za raziskave in teoretske tekste** s področja vizualne pismenosti ter zanj zagotoviti sredstva za fakultete, akademije v sodelovanju z ustanovami.
- ◊ **Nujna je vključenost vizualne pismenosti in določitev vloge v razvoju digitalne pismenosti**, ki se ji trenutno posveča ogromno pozornosti.

Ob zaključku pa še o (še vedno premalo osvetljeni) povezavi med **bralno in vizualno pismenostjo**.

V letu 2023 smo se soočili s podatki o padcu bralne pismenosti osnovnošolskih otrok. Pomembno vprašanje je, čemu botruje tako slab rezultat, predvsem pa, kako to stanje izboljšati, saj je bralna pismenost osnova za vse druge pismenosti; hkrati pa je vizualnost tista, ki danes prednjači, a njeno razumevanje in uporaba ne moreta biti samonikli in samoumevni. Delujoči na obeh področjih že leta opažamo, kako se ti med seboj prepletata in dopolnjujeta. Prepričani smo, da bi s premišljeno strategijo lahko dosegli boljše stanje tako bralne kot vizualne pismenosti.

Nekaj izbranih razmislekov

KONCEPT VIZUALNE PISMENOSTI MED UMETNOSTJO IN VIZUALNO KULTURO

Dr. Nadja Gnamuš,
Gimnazija Jožeta Plečnika

Vizualna kultura je s širokim obsegom vizualnih praks vpeljala novo metodo vizualnega opismenjevanja in reartikulacijo kompetenc dekodiranja, razlaganja in razumevanja podob. Njena metodološka paradigma je postala interdisciplinarnost, ki je povezala različna teoretska področja, še posebej umetnostno zgodovino, filmsko teorijo, medijsko teorijo in kulturologijo. Umetnost, popularna kultura, znanost in tehnologija so se prepletle v široko teksturo vizualnih podob, pri čemer umetniško delo ni več privilegirano, izolirano in ekskluzivna estetska izkušnja.

V informacijski družbi je podoba postala osrednje komunikacijsko orodje. Podoba se je od nekdaj navezovala na določene družbene konvencije in pomenske kode, zato nikoli ni nevtralna estetska forma, ki odraža družbo, temveč aktivni udeleženec pri ustvarjanju pomenov, vključevanju v družbene procese in posredovanju ideologij. Podobe torej niso samo zrcalni odsevi stvarnosti, ampak predvsem družbeni konstrukti z zavestno izdelano ali nezavedno prisotno sporočilnostjo, ki sooblikuje naš predstavn svet, osebne in skupne identitete ter nacionalne, rasne, spolne, etnične idr. ideologije. Politična in družbena vloga podob ter njihova kontekstualna interpretacija so postale osrednji predmet raziskav tako na področju nove umetnostne zgodovine kot vizualnih študijev. Študij vizualne kulture se zato usmerja k analizi množično proizvedenih podob in reflektira razširitev estetskega izkustva skozi tehnološke medije, ki so preoblikovali estetsko in kognitivno krajino sodobnega človeka. Novo digitalno okolje in medijske podobe so bistveno spremenili tradicionalne pristope k interpretaciji podob, s tem pa zahtevali tudi prenovo koncepta vizualne pismenosti, ki se je odzval na značilnosti sodobne vizualne krajine.

VIZUALNE KOMUNIKACIJE, OBLIKOVANJE IN VIZUALNA PISMENOST

Dr. Petra Černe Oven,
Akademija za likovno umetnost
Univerze v Ljubljani

Kljub slikovnemu obratu in vedno večji množični uporabi vizualnih sredstev na vseh področjih družbe standardi na mnogih področjih padajo. Problem je v premajhni ozaveščenosti o možnostih, vplivih, koristih in delovanju vizualnega jezika za uporabo pri informiranju, razlaganju, razumevanju, pomnjenju in umetniškem izražanju. Profesionalni standardi so vzpostavljeni na vseh področjih vizualnih komunikacij (ilustracija, grafično oblikovanje, interaktivno oblikovanje, fotografija, tipografija), a demokratična uporaba orodij, ki je prešla iz profesionalnih v laične roke, nam dokazuje, da bi bilo treba vzpostaviti različne vrste izobraževanja o vizualni pismenosti po celotni izobraževalni vertikali (v različnih intenzitetah in specifikah glede na potrebe področij). To zahteva interdisciplinarne pristope in le na ta način bodo lahko vsa strokovna področja začela vizualizacijo uporabljati na najboljši možen način ter izkoriščati vizualni jezik v korist boljšega komuniciranja.

**KORAK ZA KORAKOM DO
UMETNIŠKE ESTETSKE IZKUŠNJE
V UMETNOSTNEM MUZEJU**
Brigita Strnad,
Umetnostna galerija Maribor

V umetnostnem muzeju lahko k boljši vizualni pismenosti prispevamo tako, da omogočimo neposredni stik s kakovostnimi primeri vizualne pismenosti – likovnimi umetninami.

Prvi stik z umetnino lahko poglobimo z izobraževalnimi dejavnostmi, ki vodijo k bogatejšemu branju, razumevanju in doživljanju razstave. Pri načrtovanju razstav in izobraževalnih dejavnosti nas zanima, kako slike ali instalacije vplivajo na obiskovalce, kakšne občutke, razmišljanja in ideje jim sprožajo; kako jih bodo ozavestili in ponotranjili. Pri iskanju pomena pa potrebujemo vrsto sposobnosti – opazovanja, primerjanja, analiziranja, kritičnega mišljenja, poslušanja, življenja ipd.

Muzej vizualne umetnosti je prostor, ki je dolžan predstavljati samo kakovostna vizualna dela. Ker se z njimi v muzeju srečujemo v živo, bo soočanje z njimi intenzivnejše kot v drugih prostorih. Pogosto samo srečanje z umetnino ni dovolj, da jo res poglobljeno spoznamo. Zato je naloga muzejev, da obiskovalcem omogočamo pot, po kateri bodo vzpostavljali proces opazovanja, analiziranja in interpretacije – iskanja pomena v umetnini. Če bodo obiski umetniških razstav potekali kakovostno in če bodo poleg tega še pogosti, bodo mladi proces branja umetnin ponotranjili in ga uporabljali tudi v vsakdanjem življenju pri branju drugih vizualnih sporočil in komuniciranju z njimi.

**NUJNOST VIZUALNEGA
OPISMENJEVANJA NA PODROČJU
FOTOGRAFIJE**
Dr. Marija Skočir,
Galerija Jakopič in Galerija Vžigalica
(Muzej in galerije mesta Ljubljane)

Fotografija je poleg videa med vsemi zvrstmi vizualnega jezika zagotovo najbolj sugestivna, najprivlačnejša in najprepričljivejša. Njena domnevna verodostojnost je na visoki ravni, saj v glavnem še vedno verjamemo, da je odsev resničnosti, zamrznitev nekega trenutka življenja, ki se je zgodil na točno takšen način, kot ga vidimo na fotografiji. Ne glede na to, ali gre za fotografije v knjigi ali na Facebooku, fotografije novic v jutranjem časopisu ali retuširano fotografijo modela na naslovnici revije – fotografska sporočila so nepogrešljiv del našega vsakdana. Tradicija in zgodovina fotografije, predvsem v zvrsti fotoreportaže in dokumentarne fotografije, nas prepričujeta, da je fotografova moralna odgovornost tista, ki jamči za resničnost videnega na fotografski podobi, zato ji toliko bolj zaupamo.

Naše izkušnje pričajo o tem, da je sodelovanje institucij, kot so muzeji in galerije, z izobraževalnimi ustanovami in programi zelo uspešen način, s katerim lahko vizualno izobraženi profesionalci veliko prispevamo k učnemu procesu vizualnega opismenjevanja. A pri tem bi potrebovali predvsem mnogo več kanalov, preko katerih bi dosegali neposredno komunikacijo z izobraževalnimi ustanovami, izdatnejše umeščanje naših programov v učne načrte na vseh stopnjah ter vzpodbude v smislu finančnih sredstev, ki bi nam v primeru izobraževanj na področju vizualne pismenosti pomagale pridobivati večje število udeležencev, ki morajo sicer sami pokrivati stroške izobraževalnih programov. Ugotovljamo namreč, da so naši galerijski programi izredno dobro sprejeti in dosegajo velik učinek pri tistih, ki jih izkušajo, napredek je skozi vsa leta, odkar vztrajamo pri teh smernicah izobraževanj, jasno viden. A vendar je počasen. Morda prepočasen glede na hitrost razvoja, ki pogojuje potrebo po prilagajanju naše splošne pismenosti.

**DEJAVNIKI KAKOVOSTI PRI
OBLIKOVANJU IN IZBORU
IZOBRAŽEVALNEGA GRADIVA**
Dr. Bea Tomšič Amon,
Pedagoška fakulteta Univerze
v Ljubljani

V zadnjem desetletju so se oblikovala številna učna gradiva, ki naj bi podpirala učence pri učenju. Gre za učbenike, delovne zvezke, vaje za ponavljanje in utrjevanje, didaktične igre idr. Ta gradiva lahko predstavljajo »model« poučevanja ali samo podporo pri izvajanju učnega procesa. Na vrednotenje učnih gradiv vpliva razvoj didaktičnih pristopov, ki zaznamujejo tako razredno kot predmetno stopnjo osnovne šole. Pri učenju uporabljamo tudi različne pripomočke, pri katerih so vizualne komponente temeljno didaktično sredstvo. Značilnost zaznave vizualnega je v vseh primerih ključna za uspešno učenje. Vizualna organizacija celotnega pripomočka pomaga učencu pri razločevanju bistvenih od nebistvenih informacij in pripomore k boljši preglednosti; učenci tako usvojijo podatke z razumevanjem in jih lahko vključijo v že obstoječe znanje.

SUMMARY

Lili Šturm, International Centre of Graphic Arts
Nina Ostan, Poljane Upper Secondary School, National
Education Institute Slovenia

How to sensitise children to quality visual content and how to give them the tools to recognise quality design, illustration, art? With regard to visual literacy, what is the role of schools, of the design of textbooks and workbooks, and is their design of sufficient quality? Why do we have problems understanding contemporary art and why do we accept visual dumbing down?

Visual literacy is defined as the ability to read and interpret visual images and to communicate information using visual images. It is one of the primary literacies and basic competences of the 21st century. We are daily surrounded and subjected to information that is largely created through visual means, based in visual language, incorporates visual symbolism and uses communication modes that require specific ways of deciphering content – visual thinking. This complex, broad and distinctly interdisciplinary field, however, is all too often taken for granted and is drowning in chaotic and intangible criteria, requiring all our critical attention and reflection on a long-term strategy for dealing with the issue.

It is probably no coincidence that the push for changes came from the field of education; in particular from the desire to shed light on the state of visual literacy in the field of education, to assess the quality of the visual images of educational materials, to define criteria for quality design and to evaluate the necessity for institutions involved in this field to work together.

One of the milestones of the public debate on visual literacy was the first national all-day expert meeting, held in 2021, in Cankarjev dom in Ljubljana. It was followed by a special thematic issue of the *Vzgoja in izobraževanje* journal (National Education Institute Slovenia), dedicated to broadening and advancing the topic of visual literacy in the field of journalistic discourse. There is also the scientific monograph titled *Kakovost učbenikov v Sloveniji: izzivi in priložnosti* ('The Quality of Textbooks in Slovenia: Challenges and Opportunities'), published as part of the EU KaUč project (publishing house of the Faculty of Education, University of Ljubljana). In September 2022, a meeting entitled *Vizualno pripovedovanje* ('Visual Narration') was held at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. Then there are books such as *Od slikanice do stripa* (From Picture Book to Comic Book) and others.

The ongoing public debate is bringing home the realisation that visual literacy concerns society as a whole and its general attitude towards visuality. It also demonstrates the need to put forward recommendations concerning the design of didactic materials and to develop

training modules for professionals and departments in public services. Regular visits to cultural institutions (museums, galleries and so forth) should be embedded in syllabuses and curricula. There is also a need to set up a system of calls for proposals for research and theoretical texts in the field of visual literacy and a need for integrating visual literacy in the development of digital literacy.

These activities serve as an informal means of creating a network of visual literacy experts, mobilising experts from schools and educational organisations, museums and galleries, art academies, faculties of education, the Faculty of Architecture, the Faculty of Arts and others. In this paper, the development of visual literacy is a topic tackled by Lili Šturm (International Centre of Graphic Arts Ljubljana), Nina Ostan (National Education Institute Slovenia), Nadja Gnamuš (Gimnazija Jožeta Plečnika), Petra Černe Oven (Academy of Fine Arts and Design, University of Ljubljana), Brigita Strnad (Maribor Art Gallery), Marija Skočir (Jakopič Gallery and Vžigalica Gallery) and Bea Tomšič Amon (Faculty of Education, University of Ljubljana).

